МІНЕРАЛОГІЧНИЙ ЖУРНАЛ
MINERALOGICAL JOURNAL
(UKRAINE)

ОЛЕКСАНДРУ МИКОЛАЙОВИЧУ ПОНОМАРЕНКУ – 70 років

Народився майбутній вчений 14 січня 1950 року в с. Положаїв Переяслав-Хмельницького району Київської області в сім'ї колгоспників. По закінченні шкільного навчання одразу вступив до відомого якісною професійною освітою Київського геологорозвідувального технікуму (нині — Коледж геологорозвідувальних технологій Київського національного університету імені Тараса Шевченка). Після служби в армії недовго працював в Інституті геохімії і фізики мінералів (ІГФМ) АН УРСР (нині — Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення (ІГМР) ім. М.П. Семененка НАН України) на посаді старшого техніка-геофізика і продовжив навчання на геологічному факультеті Київського державного (нині — національного) університету імені Тараса Шевченка. 1979 року закінчив навчання за спеціальністю "геологічна зйомка і пошуки родовищ корисних копалин" та отримав кваліфікацію "інженер-геолог".

Доленосна випадкова зустріч із видатним вченим-геологом і геохіміком академіком М.П. Щербаком — він запам'ятав студента, який зовсім недовго працював у його відділі, вирішила подальшу долю Олександра Миколайовича. На запрошення М.П. Щербака він обійняв посаду старшого інженера у цьому відділі Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР (1979). З того часу М.П. Щербак не випускав молодого фахівця зі свого поля зору, був його керівником і наставником. Саме завдяки науковому спілкуванню і спільній роботі з М.П. Щербаком сформувався науковий світогляд О.М. Пономаренка. Він вивчав породи докембрійських щитів — Анабарського, Алданського і, головним чином, Українського щита (УЩ); брав участь у всіх експедиціях відділу з вивчення найдревніших порід Дністровсько-Бузького і Росинсько-Тікицького мегаблоків.

Прикрий випадок ледь не позбавив його життя. Коли молодий вчений відбирав проби геологічних порід у кар'єрі, згори раптом почав падати шматок скелі. Урятувала гірняцька каска, без якої керівник Микола Щербак не допускав своїх підлеглих до роботи в кар'єрі.

Експедиційні роботи і дослідження в лабораторії завершились підготовкою кандидатської дисертації "Геохронология докембрийских образований Росинско-Тикичского района Украинского щита", яку О.М. Пономаренко захистив 1988 року за спеціальністю "геохімія". Він показав, що архейські породи в районі приурочені до Брусилівської міжблокової шовної зони, яка знаходиться на стику трьох мегаблоків: Волинського, Росинсько-Тікицького і Дністровсько-Бузького. Дійшов висновку, що саме розломні зони відповідальні за вихід на поверхню порід архейського віку, які, можливо, представляють нижній структурний ярус цього мегаблоку.

Після захисту дисертації Олександр Миколайович працював молодшим науковим співробітником, потім — завідувачем лабораторії комплексної діагностики порід і мінералів для

ISSN 2519-2396. Mineral. Journ. (Ukraine). 2020. 42, No 1

ізотопного аналізу. На цій посаді показав себе талановитим керівником — поєднав ізотопно-геохімічні дослідження з мінералогічними. Головну увагу приділяв циркону як найперспективнішому геохронометру — розповсюдженому практично в усіх типах порід і незамінному в геохронологічних дослідженнях завдяки високому вмісту радіоактивних елементів і стійкості до хімічного та механічного впливу. У лабораторії цирконі вперше розділено на генетичні типи — синпетрогенні, реліктові, накладені, кожен із яких датується експресним "прямим" методом термоіонної емісії, що передував класичному уран-свинцевому методу. На підставі комплексного вивчення циркону за допомогою ізотопно-геохімічних і мінералогічних методів установлено природу поліфазного формування цирконів у геологічних комплексах, що пізніше було підтверджено за допомогою методу *SHRIMP*.

Накопичення інформації про ізотопне датування створює умови для аналітичних узагальнень. У 2003 році О.М. Пономаренко захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора геологічних наук за темою "Уран-свинцева геохронологія раннього докембрію Українського щита". Головна новизна докторської дисертації вченого — створення геохронологічної шкали основних етапів геологічного розвитку УЩ у ранньому докембрії на підставі аналізу U-Pb ізотопних датувань і комплексного геохімічного та мінералогічного вивчення циркону як мінералу-геохронометра. Український щит займає лише третю частину території України, але вміщує більшість родовищ рудних корисних копалин, що робить уточнення деталей розвитку УЩ особливо актуальним. Ці дослідження допомогли виявити на УЩ геологічні структури докембрію, що характеризуються безперервним розвитком від архею до раннього протерозою. Нова інформація сприяла уточненню шкали часових подій головних геологічних процесів у докембрії Українського щита. Для створення геохронологічної шкали були використані реперні ізотопні дати, що відповідають прояву головних геологічних подій — палеовулканізму, гранітоутворенню, метаморфізму та метасоматозу. Геохронологічні дослідження, виконані на основі U-Pb ізотопного датування ранніх етапів геологічного розвитку УЩ, мають планетарне значення.

Удосконалення геохронологічної шкали дало можливість О.М. Пономаренку разом з колегами здійснити міжрегіональну кореляцію головних стратиграфічних підрозділів окремих геоблоків УЩ, а також порівняти оновлену хроностратиграфічну схему УЩ з Міжнародною шкалою геологічного часу. Результати досліджень знайшли застосування у кореляційних стратиграфічних схемах Українського щита, використаних Національним стратиграфічним комітетом (НСК) України і під час державного геологічного картування (ГДП-200).

Очоливши 2008 р. Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М.П. Семененка НАН України, Олександр Миколайович розширив коло наукових інтересів. більше уваги приділивши проблемам рудоутворення. За його редакторства вийшли монографії "Азовское редкоземельное месторождение Приазовского мегаблока Украинского щита" (2012), "Петрология, геофизика и рудоносность редкометальных гранитов Приазовья (Украинский щит) (2013), "Перспективы обнаружения месторождений редкоземельного типа в Приазовье Украинского щита" (2017). Він є співавтором колективної монографії "Ендогенні апатит-ільменітові родовища Українського щита (геохімія, петрологія та мінералогія)" (2012), результати якої сприяли вирішенню завдань з практичного виявлення ендогенних родовищ титану і фосфору в межах УЩ, що містять значну кількість рідкісноземельних елементів, ванадій, фтор. Зроблено висновок, що в Україні є достатня кількість розвіданих родовищ ільменіту і апатиту різних генетичних типів, необхідних для металургійної та хімічної промисловості.

Для зміцнення мінералогічного напряму в ІГМР НАН України директор підтримав ідею створення "Мінералогічної енциклопедії України", задуманої ще академіком Євгеном Лазаренком, і активно сприяє втіленню цього задуму в життя. За його керівництва і редакції науковці Інституту успішно підготували до видання п'ятий том серії "Вибрані наукові праці академіка В.І. Вернадського" до 150-річчя від дня його народження — "Мінералогічна спадщина В.І. Вернадського". Він був одним із ініціаторів створення Центру колективного користування приладами при ІГМР. Масспектрометричний центр твердофазового, газового, ізотопного та мікроелементного аналізу успішно працює та виконує прецизійні аналітичні дослідження для всіх установ НАН України, які в цьому мають потребу.

Олександр Миколайович як директор Інституту, академік-секретар (з 2015 р.) і член бюро Відділення наук про Землю НАН України, великої уваги надає впровадженню прогресивних технологій переробки і збагачення окиснених залізних руд, які забезпечують найповнішу і комплексну переробку мінеральної сировини, максимальну утилізацію відходів та зменшення їхнього шкідливого впливу на довкілля. О.М. Пономаренку належать близько 300 наукових праць — у тому числі сім монографій і декілька патентів та винаходів.

Олександр Миколайович спробував себе як педагог. Окрім наукового керівництва аспірантами, деякий час вів науково-дослідницький практикум "Геохімія та ізотопна геохронологія" для студентів денної форми навчання ННІ "Інститут геології" Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Попри обов'язки директора ІГМР та академіка-секретаря Відділення наук про Землю НАН України, голови спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій при ІГМР, головного редактора "Мінералогічного журналу", Олександр Миколайович знаходить час на громадську роботу. Він є співголовою Національного стратиграфічного комітету України, членом Архейської хроностратиграфічної комісії, редколегій ряду журналів та збірників.

Наукові досягнення О.М. Пономаренка сприяють вирішенню актуальних наукових проблем, розвитку вітчизняної науки. За активну діяльність у розбудові вітчизняної науки він отримав ряд відзнак і нагород: почесне звання "Заслужений діяч науки і техніки" (2008), знак ордена Святий князь Володимир III ступеня (2012), Державну премію України в галузі науки і техніки (2014), пам'ятну відзнаку на честь 100-річчя НАН України (2018), відзнаки НАН України "За наукові досягнення" (2019) і "За підготовку наукової зміни" (2020), подяки, дипломи і грамоти від Президії НАН України та Уряду України, низку нагород від ГО Спілка геологів України. За особистий внесок у розвиток науки та освіти його нагороджено започаткованою до 100-річчя НАН України медаллю НАН і Малої академії НАН "Вернадський Володимир Іванович" (2020).

О.М. Пономаренко — терплячий і дипломатичний вихователь молодих наукових кадрів, яких він вміє зацікавити наукою, його цінують і поважають учні й колеги. Всі співробітники ІГРМ шанують свого директора за мудрість, працьовитість, розсудливість і людяність, за вболівання за справи Інституту, за підтримку молодих науковців. Велика наполегливість і цілеспрямованість вивели вченого на широкий шлях творчості і наукових здобутків, а яскраві риси особистості — до дружніх контактів з ученими і колегами України і зарубіжжя.

Колектив ІГМР, редколегія і редакція "Мінералогічного журналу" бажають ювіляру міцного здоров'я, творчих сил і подальших успіхів на благо нашої держави — Незалежної України!

Надійшла 08.01.2020